

سازمان افسران

حزب توده ایران

۱۳۲۳-۱۳۳۳

محمّد حسین خسروپناه

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
فروست
شابک
فهرست نویسی
موضوع
موضوع
موضوع
رده بندی کنگره
رده بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی

: خسروپناه، محمد حسین، ۱۳۴۲-
: سازمان افسران حزب توده ایران ۱۳۲۳-۱۳۳۳ / محمدحسین خسروپناه.
: تهران: شیرازه کتاب ما ۱۳۹۵.
: ۳۲۰ ص: ۵/۲۱*۵/۱۴ س م.
: مجموعه تاریخ معاصر ایران ۱۲-
: ۹۷۸-۶۰۰-۸۵۱۴-۰۳-۹ :
: فیبا
: حزب توده ایران. سازمان نظامی
Tudeh Party of Iran.Military :
: ایران — تاریخ — پهلوی، ۱۳۲۰-۱۳۵۷ :
Iran—History—Pahlavi, 1941-1978 :
: DSR ۱۵۲۵ س ۲ / ۱۳۹۵ :
: ۹۵۵/۰۸۲۴۰۴۵ :
: ۴۲۸۵۴۷۶ :
: شماره کتابشناسی ملی

سازمان افسران حزب توده ایران ۱۳۲۳-۱۳۳۳

نویسنده: محمدحسین خسروپناه

انتشارات: شیرازه کتاب ما

چاپ: پردیس دانش

طراح: پردیس خرمی

تیراژ: ۳۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۵

حق چاپ و نشر محفوظ است.

تهران. صندوق پستی: ۱۱۱۱-۱۱۱۱

تلفن: ۸۸۹۵۲۲۹۷ - فکس: ۸۸۹۵۱۹۱

همراه: ۱۳۶۹۵۰۰۱۸۲

سایت: www.shirazehketab.net

فهرست

یادداشت‌های دبیر مجموعه	ته
پیشگفتار	۱
فصل اول از بهر ۱۳۰۰ تا سقوط فرقه دموکرات آذربایجان ..	۵
پیش‌زمینه‌ها	۷
فروپاشی دیکتاتوری رضاشاه و تأثیر آن بر ارتش ایران	۱۰
حزب کبود، نهضت ملی و گروه‌های دیگر	۱۳
حزب توده ایران	۱۷
تشکیلات نظامیان حزب توده ایران	۲۰
سازمان نظامیان حزب توده ایران	۲۳
قیام افسران خراسان	۲۸
۱. انگیزه‌ها و هدف‌های قیام	۲۸
۲. سازماندهی و تدارک قیام	۳۲
فعالیت در مشهد	۳۲
فعالیت در تهران	۴۰
قیام	۴۹
تأثیر قیام خراسان بر اوضاع سیاسی کشور	۶۵
سازمان نظامیان حزب توده و خودمختاری آذربایجان	۷۹

۹۵	تمایز دو بینش: رهایی ایران یا خودمختاری آذربایجان
۱۰۷	انحلال سازمان نظامیان حزب توده ایران
۱۱۱	فصل دوم سازمان افسران در دوران نهضت ملی شدن نفت
۱۱۴	گروه هشت نفره خسرو روزبه
۱۱۷	ائتلاف با حزب توده ایران
۱۲۰	سازمان افسران حزب توده ایران
۱۲۱	شعبه تشکیلات
۱۲۸	تشکیلات شهرستانها
۱۳۰	شعبه اسما
۱۳۱	شعبه رلیجات
۱۳۲	شعبه اطلاعات
۱۳۵	شعبه مالی
۱۳۶	تشکیلات زنان سازمان افسران حزب توده
۱۳۸	بحران ۱۵ بهمن ۱۳۲۷ و فرار رهبری حزب از زندان قصر
۱۴۷	کشف شدن دبیرخانه و بایگانی سازمان افسران
۱۵۳	سازمان افسران در دوران نهضت ملی شدن صنعت نفت
۱۵۴	قیام ۳۰ تیر ۱۳۳۱ و نقش سازمان افسران
۱۵۹	سازمان افسران و مقابله با توطئه های کودتای
۱۶۹	کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲
۱۷۵	فصل سوم از ۲۸ مرداد تا فروپاشی سازمان افسران
۱۷۷	ستاد مقابله با کودتا
۱۸۰	آموزش نظامی
۱۸۳	تهیه سلاح و مهمات
۱۸۴	تشکیلات نارنجک سازی

تلاش برای اتحاد با ایل قشقایی و جنگ چریکی در جنوب کشور..	۱۸۷
خرابکاری در پادگان قلعه مرغی.....	۱۹۱
ماجرای ناو ببر.....	۱۹۳
عملکرد سازمان افسران از کودتا تا فروپاشی.....	۱۹۵
ضربه‌های وارده.....	۲۰۵
چگونگی شناسایی و تلاشی سازمان افسران.....	۲۰۷
عوامل فروپاشی.....	۲۲۶
ضمیمه.....	۲۳۹
۱. خاطرات سرگرد همایونی.....	۲۴۱
۲. اعلامیه حورای بیه استواران و گروه‌بانان لشکر خراسان.....	۲۷۲
۳. اعلامیه بسیجی از جانبان لشکر خراسان.....	۲۷۴
۴. نمونه کاراکتریستیک.....	۲۷۶
۵. آئین نامه سازمان خراسان.....	۲۷۷
کتابشناسی.....	۲۸۳
سندها و تصویرها.....	۲۸۷
فهرست اعلام.....	۲۹۷

یادداشت دبیر مجموعه

چگونگی تأسیس، عملکرد پرفراز و نشیب و بالاخره نحوه فروپاشی سریع سازمان سران حزب توده ایران در فاصله سال‌های ۱۳۲۳ تا ۱۳۳۳ شمسی یکی از مهم‌ترین و جذاب‌ترین مباحث تاریخ تحولات ایران را در نیم‌قرن اخیر تشکیل می‌دهد. در این میان نه فقط اصل موضوع که مسائل جانبی ولی در عین حال مهمی چون تأثیرات حاصل از حضور و وجود چنین سازمانی در دل تشکیلات نظامی و اداری که رز و تأثیر این نگرانی بر مناسبات داخلی و خارجی کشور از یک سو و امید انتقاری که وجود چنین تشکیلاتی در دل برخی از نیروهای سیاسی کشور را نگیخته بود از سوی دیگر، مضامین مهمی است که هنوز مورد یک بررسی دقیق تاریخی قرار نگرفته است.

بحث کمبود مأخذ لازم و ضروری جهت به سامان رساندن چنین تحقیقی، بحث جدی و مهمی است. هنوز بسیاری از اسناد تاریخی مهم، مانند گزارش‌های دوایری چون اداره اطلاعات شهربانی و رکن دوم ارتش که این تحولات را پی‌گیری می‌کردند و همچنین اسناد خارجی مهمی مانند اسناد دایر سیاسی و اطلاعاتی شوروی که این فعالیت‌ها را تحت نظر و احتمالاً هدایت داشتند در دسترس پژوهشگران قرار ندارد. ولی با تمامی این تفصیل به نظر می‌آید که دلیل اصلی کوتاهی تاریخ‌نگاری ایران معاصر در پرداختن به این مهم فقط کمبود منابع و مأخذ مورد لزوم بوده باشد.

چنین به نظر می‌رسد که سنت تاریخ‌نگاری ما ذاتاً ناتوان‌تر از آن است که تا پیش از حذف تمام و کمال چنین موضوع‌هایی از صحنه تحولات جاری سیاسی، توان بحث و بررسی آن‌ها را داشته باشد. تنها بعد از تلاشی کامل حزب

توده ایران در سال‌های اخیر و از آن مهم‌تر اضمحلال حزب مادر در پی فروپاشی اتحاد شوروی بود که زمینه فکری و توانایی ذهنی بررسی‌هایی از این دست فراهم شده است. موضوعی که در روزگاری نه چندان دور در چارچوب حب و بغض‌هایی اساسی، محدود و محصور بود، اینک امکان بحث و بررسی‌ای معقول یافته است.

نگاهی به منابع و مآخذ این کتاب که خود نقطه شروعی است بر تحقیقاتی از این دست، مؤید بحث فوق‌الذکر می‌باشد. گذشته از برخی خاطرات و رگشت‌ها که در سال‌های اخیر منتشر شده‌اند، بخش اعظم منابعی که در این بررسی مورد استفاده بوده‌اند از کتب و نوشته‌های فرمانداری نظامی گرفته تا ژنرال‌ها و افسران منتشره در جراید و وقت، از سال‌ها پیش در دسترس پژوهشگران قرار داشت. اندکی همان‌گونه که اشاره شد، تاریخ‌نگاری معاصر ما تا چندی پیش توان بهره‌برداری از آن را نداشت و تا پشت سر گذاشتن تمامی این پابندی‌ها نیز راه درازی در پیش دارد.

آنچه نیز در این کتاب به بحث قرار گرفته است، یعنی تاریخچه سازمان افسران با تمام جوانب جامع و گسترده‌ای که دارد بیشتر پیش درآمدی است بر این موضوع مهم. گذشته از نکات مهمی که هنوز در مورد برخی از تصمیم‌گیری‌ها و تحولات سازمان افسران روشن نیستند، مسائل کلی‌تری چون جایگاه آن در استراتژی سیاسی دولت شوروی در قبال ایران و یا دانسته‌ها و برآوردهای دولت از این تشکیلات هنوز مبهم و ناشناخته‌اند. ولی ضرورت آشکار شروع چنین بررسی‌هایی، حتی اگر به منای طرح این نکات مبهم و ناشناخته نیز تلقی شود، موضوعی نیست که بتوان بیش از این آن را به تعویق انداخت.

کاوه بیات

پیشگفتار

در پی روپاشی دیکتاتوری رضاشاه در شهریور ۱۳۲۰، جامعه ایران فرصت و امکان آن را یافت تا در جهت تحقق آرمان‌های انقلاب مشروطه یعنی دموکراسی، حاکمیت قانون، مشارکت اجتماعی در قدرت سیاسی و... بکوشد. در این شرایط بهره‌مندی از اوضاع و احوال جهانی، احزاب سیاسی - که شکل خاصی از سازمان‌های نیروهای اجتماعی و بیان‌کننده خواست‌ها و علایق گروه‌ها و اقشار اجتماعی است - دید آمده و گسترش یافتند. حزب توده ایران از جمله نخستین احزابی است که پس از شهریور ۱۳۲۰ در ایران پدید آمد و در مدتی کوتاه به سازمان‌یافته‌ترین و گسترده‌ترین حزب سیاسی ایران مبدل شد و علاوه بر تشکیلات گسترده حزبی - وائس، در میان زنان، جوانان و نظامیان سازمان‌های قدرتمندی پدید آورد، اتحادیه‌های کارگری و دهقانی، کانون‌ها و مجامع صنفی - فرهنگی متعدد در سراسر ایران برپا سازد و بر تحولات و رویدادهای سال‌های ۱۳۳۲-۱۳۲۰ تأثیر تعیین‌کننده‌ای داشته باشد. این ویژگی‌ها و به‌خصوص عملکرد حزب توده موجب شده است که برخلاف دیگر احزاب سیاسی ایران که عمدتاً ناشناخته و بررسی نشده باقی مانده‌اند، این حزب، حجم گسترده‌ای از پژوهش‌ها و مطالعات مربوط به دهه ۱۳۲۰ و نخست ملی شدن صنعت نفت را به خرد اختصاص دهد. در این بررسی‌ها مطالعاتی که عمدتاً نیز سیاسی و اجمالی است، حزب توده نه به عنوان یک مجموعه‌ای از حوزه‌های بهم پیوسته، که به عنوان یک کل واحد و یکدست بررسی و ارزیابی شده و معمولاً شناخت جناح‌بندی‌های درونی حزب توده و سازمان‌ها و تشکیلات وابسته به آن به توصیف چگونگی پیدایش جریان خلیل ملکی و

ماجرای انشعاب محدود می‌مانند. در حالی که اگر حزب توده به صورت مجموعه‌ای از عناصر مورد بررسی قرار گیرد و سازمان‌ها و تشکلهای وابسته به آن به صورت موضوعی و موردی (و البته در پیوستگی با سیاست و سازمان حزب توده) مورد سنجش و بررسی قرار گیرد، مشخص می‌شود که هر یک از سازمان‌ها و مجامع و اتحادیه‌های وابسته به حزب توده، بر اثر منافع و علایق صنفی و گروهی و همچنین برداشت‌های نظری و سیاسی متفاوت از رهبری حزب توده، در موارد متعددی نه تنها با سیاست‌های رهبری حزب توده هماهنگ و محسوب‌نموده‌اند که گاه در مخالفت با آن نیز عمل می‌کرده‌اند. از این رو شناخت و بررسی همه‌جانبه حزب توده بدون بررسی و ارزیابی هر یک از این سازمان‌ها، مجامع، اتحادیه‌ها و... ناقص و محمل باقی خواهد ماند. براین اساس بررسی تاریخی حزب توده در مجموعه‌ای پنج بخشی شامل: ۱. تاریخ سیاسی - تشکیلاتی حزب توده، ۲. تاریخچه سازمان جوانان و تشکیلات زنان حزب توده و، ۳. تاریخچه سربازان متحده اتحادیه‌های کارگری و دهقانی، ۴. روزنامه‌ها و نشریات توده‌ایی و ۵. سازمان افسران حزب توده الزامی می‌باشد.

سازمان افسران از جمله سازمان‌ها و تشکلهای وابسته به حزب توده ایران در سال‌های ۱۳۳۳-۱۳۲۰ است که علیرغم تأثیر جدی و تعیین‌کننده بر تداوم فعالیت حزب توده و در مواردی بر ویدایم‌های دهه ۱۳۲۰ و نهضت ملی شدن صنعت نفت، تاکنون مورد بررسی پژوهشگران قرار نگرفته است و آگاهی چندانی از آن در دست نمی‌باشد. به‌رغم این موضوع در بسیاری از مطالعات و پژوهش‌های مربوط به سال‌های ۱۳۳۲-۱۳۲۰ درباره سازمان افسران یاد می‌شود، از امکانات و توانایی‌هایش سخن گفته می‌شود و از افانهاش سخن می‌گویند؛ افسانه‌ایی که در برابر امکانات و توانایی واقعی نیز سازمان رنگ می‌بازد. از این رو از آن مجموعه پنج بخشی پیشگفته، ابتدا به بررسی سازمان افسران و تاریخچه آن پرداختیم.

کمیود اسناد و مدارک مربوط به سازمان افسران، دشواری دستیابی به روزنامه‌ها و نشریات آن و همچنین پیشداوری‌ها و سکوت حیرت‌انگیزی که پیرامون این سازمان و اعضاء آن وجود دارد، کار پژوهش و بررسی را در این

زمینه سخت دشوار می‌سازد. بسیاری از این معضلات به یاری دوست گرانقدر و گرامی آقای مرتضی زریخت برطرف شد. برآستی اگر یاری و پشتکار فوق‌العاده و تشویق و همدلی صادقانه ایشان نبود، چه بسا این نوشته به سرانجام نمی‌رسید. همچنین لازم است از ایشان برای اسناد و مدارک متعددی که در اختیارم نهادند صمیمانه سپاسگزاری نمایم و همچنین تلاش ایشان برای فراهم آوردن امکان دیدار و مصاحبه با تنی چند از اعضای سابق سازمان افسران که به یاد مانده‌های خود را با من در میان گذاشتند. در این زمینه به‌ویژه از آقای مهدی همایونی، یکی دیگر از اعضای سازمان افسران که متن کامل خاطرات خود را برای انضمام به این بررسی در اختیار نگارنده قرار دادند، و آقای رضا آذری شهرضایی که ایشان دستیابی به برخی از گزارش‌های مطبوعات و وقت را فراهم ساختند و همچنین آقای علی زایب سردبیر فصلنامه نگاه نو که انتشار بخش‌هایی از بررسی حاضر در نشریه^۱ - و لهذا امکان طرح و بحث گسترده‌تر این موضوع را - میسر ساختند. تشکر و قدردانی می‌کنم.

از خوانندگان و پژوهش‌رانی که با تذکرات، انتقادات و راهنمایی‌های خویش مرا یاری خواهند داد پیشاپیش سپاسگزارم.

محمدحسین خسروپناه

۱. نگاه نو، شماره ۳۲، اردیبهشت ۱۳۷۶، صص ۲۷-۴۹؛ شماره ۳۳، مرداد ۱۳۷۶، صص